

Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (piąta izba)

z dnia 5 czerwca 2014 r. *

Artykuł 101 TFUE — Naprawienie szkody spowodowanej wskutek działalności kartelu zakazanego przez ten artykuł — Szkoda wynikająca z zawyżonej ceny zastosowanej przez przedsiębiorstwo w konsekwencji zakazanego kartelu, w którym owo przedsiębiorstwo nie uczestniczy („umbrella pricing”) — Związek przyczynowy

W sprawie C-557/12

mającej za przedmiot wnioszek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Oberster Gerichtshof (Austria) postanowieniem z dnia 17 października 2012 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 3 grudnia 2012 r., w postępowaniu:

Kone AG,

Otis GmbH,

Schindler Aufzüge und Fahrtreppen GmbH,

Schindler Liegenschaftsverwaltung GmbH,

ThyssenKrupp Aufzüge GmbH

przeciwko

ÖBB-Infrastruktur AG,

TRYBUNAŁ (piąta izba),

w składzie: T. von Danwitz, prezes izby, E. Juhász, A. Rosas (sprawozdawca), D. Šváby i C. Vajda, sędziowie,

rzecznik generalny: J. Kokott,

sekretarz: V. Tourrès, administrator,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 12 grudnia 2013 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

— w imieniu Kone AG przez H. Wollmanna, Rechtsanwalt,

— w imieniu Otis GmbH przez D. Haucka oraz E. Hold, Rechtsanwältin,

* Język postępowania: niemiecki.

- w imieniu Schindler Aufzüge und Fahrtreppen GmbH oraz Schindler Liegenschaftsverwaltung GmbH przez A. Traugotta oraz S. Rieglera, Rechtsanwälte,
- w imieniu ThyssenKrupp Aufzüge GmbH przez A. Reidlingera, T. Kustora oraz E. Rittenauer, Rechtsanwälte,
- w imieniu ÖBB-Infrastruktur AG przez A. Eggera, Rechtsanwalt,
- w imieniu rządu austriackiego przez C. Pesendorfer, działającą w charakterze pełnomocnika,
- w imieniu rządu włoskiego przez G. Palmieri, działającą w charakterze pełnomocnika, wspieraną przez P. Gentilego, avvocato dello Stato,
- w imieniu Komisji Europejskiej przez G. Meessena i P. Van Nuffela, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 30 stycznia 2014 r.,

wydaje następujący

Wyrok

- 1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 101 TFUE.
- 2 Wniosek ten został złożony w ramach sporu między spółką Kone AG (zwaną dalej „spółką Kone”), spółką Otis GmbH (zwaną dalej „spółką Otis”), spółką Schindler Aufzüge und Fahrtreppen GmbH (zwaną dalej „spółką Schindler Aufzüge und Fahrtreppen”), spółką Schindler Liegenschaftsverwaltung GmbH (zwaną dalej „spółką Schindler Liegenschaftsverwaltung”) i spółką ThyssenKrupp Aufzüge GmbH (zwaną dalej „spółką ThyssenKrupp Aufzüge”), przedsiębiorstwami uczestniczącymi w kartelu dotyczącym montażu i serwisu wind i schodów ruchomych w kilku państwach członkowskich, a spółką ÖBB-Infrastruktur AG (zwaną dalej „spółką ÖBB-Infrastruktur”), spółką zależną Österreichische Bundesbahnen (federalnych kolei austriackich), w przedmiocie możliwości żądania naprawienia szkody poniesionej w następstwie zawyżonych cen stosowanych przy zawieraniu umów z przedsiębiorstwami, które nie uczestniczyły w tym kartelu.

Ramy prawne

- 3 Paragraf 1295 Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (austriackiego kodeksu cywilnego, zwanego dalej „ABGB”) jest sformułowany w sposób następujący:
„Każda osoba ma prawo żądać od sprawcy naprawienia szkody, która jest mu przypisywana w sposób zawiniony; szkoda może być spowodowana naruszeniem zobowiązań umownych albo pozostawać bez związku z umową”.
- 4 Zgodnie z § 1311 zdanie drugie ABGB za spowodowaną szkodę odpowiada ten, kto „naruszył ustawę służącą zapobieganiu szkodzie przypadkowej” („ustawa ochronna”).

Postępowanie główne i pytanie prejudycjalne

- 5 Spółki Kone, Otis, Schindler Aufzüge und Fahrtreppen, Schindler Liegenschaftsverwaltung i ThyssenKrupp Aufzüge przynajmniej od lat 80. wdrażały na wielką skalę w kilku państwach członkowskich porozumienie, zgodnie z którym rynek wind i schodów ruchomych został podzielony.

- 6 W dniu 21 lutego 2007 r. Komisja nałożyła na spółki Kone, Otis, Schindler Aufzüge und Fahrtreppen i Schindler Liegenschaftsverwaltung grzywnę w łącznej wysokości 992 mln EUR z tytułu udziału w kartelu dotyczącym montażu i serwisu wind i schodów ruchomych w Belgii, Niemczech, Luksemburgu i Niderlandach.
- 7 W dniu 8 października 2008 r. Oberster Gerichtshof, działający w charakterze sądu antymonopolowego drugiej instancji, utrzymał w mocy postanowienie Kartellgericht (sądu antymonopolowego) z dnia 14 lutego 2007 r. nakładające grzywnę na spółki Kone, Otis i Schindler Aufzüge und Fahrtreppen, jak również na dwie inne spółki. Ponieważ spółka ThyssenKrupp Aufzüge była świadkiem koronnym w postępowaniu, nie była ona stroną w postępowaniu z dziedziny prawa antykartelowego.
- 8 Celem kartelu będącego przedmiotem postępowania głównego (zwanego dalej „kartelem omawianym w niniejszej sprawie”) było zapewnienie każdorazowo preferowanemu przedsiębiorstwu ceny wyższej aniżeli cena osiągalna w warunkach konkurencji. W ten sposób zakłócone zostały konkurencja a w szczególności rozwój cen następujący w warunkach konkurencji.
- 9 W opinii sądu odsyłającego uczestnicy tego kartelu próbowali skoordynować swoje działania w stosunku do ponad połowy rynku nowych urządzeń w Austrii. W odniesieniu do ponad połowy uzgodnionych projektów nastąpił również zgodny przydział na rzecz jednego z uczestników kartelu, tak że konkretnym uzgodnieniem objęta została przynajmniej jedna trzecia rynku. Mniej więcej dwie trzecie uzgodnionych projektów zostało zrealizowanych zgodnie z planem. W przypadku jednej trzeciej zamówienia przyznano przedsiębiorstwu nieuczestniczącym w kartelu (podmiotom trzecim) lub jednemu z uczestników tego kartelu, który nie przestrzegał uzgodnionego podziału, składając tańszą ofertę. Również w stosunkach dwustronnych stwierdzono przypadki przydzielania projektów za wspólnym porozumieniem. Praktyki uczestników kartelu omawianego w niniejszej sprawie prowadziły do tego, że ceny rynkowe niemal wcale nie ulegały zmianie również w latach poprzedzających bezpośrednio rok 2004, a udziały tychże uczestników w rynku pozostały niemalże niezmienione.
- 10 Spółka ÖBB-Infrastruktur, powołując się na „efekt parasola cenowego” („umbrella effect”), żąda od skarżących w postępowaniu głównym naprawienia szkody, której wartość została określona na kwotę 1 839 239,74 EUR; szkodę tę pozwana poniosła jakoby na skutek zakupu wind i schodów ruchomych od innych uczestników rynku, nieuczestniczących w kartelu omawianym w niniejszej sprawie, za cenę wyższą aniżeli cena rynkowa, która obowiązywałaby, gdyby ów kartel nie istniał, ponieważ przedsiębiorstwa te, korzystając z istnienia kartelu, dostosowały swoje ceny do podwyższonego poziomu cen.
- 11 Sąd pierwszej instancji oddalił żądania spółki ÖBB-Infrastruktur, natomiast sąd drugiej instancji je uwzględnił.
- 12 Oberster Gerichtshof, do którego wystąpili skarżący w postępowaniu głównym, zadaje sobie pytanie dotyczące przesłanek powstania odpowiedzialności uczestników kartelu w świetle art. 101 TFUE i orzecznictwa Trybunału, a w szczególności wyroków: Courage i Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465); Manfredi i in. (C-295/04 do C-298/04, EU:C:2006:461); a także Pfeleiderer (C-360/09, EU:C:2011:389).
- 13 Zgodnie z orzecznictwem sądów austriackich osoba, która występuje z żądaniem odszkodowania w związku z odpowiedzialnością pozaumowną, ma obowiązek wykazania istnienia adekwatnego związku przyczynowego oraz związku z bezprawnym charakterem, czyli naruszenia ustawy ochronnej w rozumieniu § 1311 ABGB.
- 14 Sąd odsyłający wskazuje, że w związku z zastosowaniem pojęcia adekwatnego związku przyczynowego wyrządzający szkodę odpowiada za wszystkie, również przypadkowe, następstwa, których możliwość wystąpienia musiał być przewidzieć in abstracto; nie ponosi on natomiast odpowiedzialności za następstwa nietypowe. Zgodnie z tym orzecznictwem, w przypadku gdy przedsiębiorstwo nieuczestniczące w kartelu czerpie korzyści z efektu parasola cenowego, brak jest adekwatnego

związku przyczynowego między kartelem a szkodą poniesioną ewentualnie przez kupującego, skoro chodzi o szkodę pośrednią, skutek będący wynikiem ubocznego działania w następstwie samodzielnej decyzji wpływającej z oceny interesów danego przedsiębiorstwa nieuczestniczącego w kartelu. Należy uznać, że to, w jaki sposób sytuacja na rynku spowodowana przez uczestników kartelu oddziałuje na konkurenta, jakie wnioski ekonomiczne wyciągnie on z tej sytuacji dla swojego przedsiębiorstwa i swoich towarów oraz jakie decyzje dotyczące cen wtedy podejmie, zależy w dużym stopniu od wielu czynników, które nie mają żadnego związku z tym kartelem.

- 15 W kwestii bezprawności Oberster Gerichtshof orzekł, że zgodnie z teorią celu ochronnego normy spowodowanie szkody majątkowej zobowiązuje do jej naprawienia tylko wtedy, gdy bezprawność szkody może zostać wywiedziona z naruszenia zobowiązań umownych, praw bezwzględnych oraz norm określających chronione dobra i interesy. Decydująca jest zatem kwestia, czy norma naruszona przez wyrządzającego szkodę ma na celu właśnie ochronę interesów poszkodowanego. Taki przypadek nie występuje w wypadku praktyki parasola cenowego („umbrella pricing”), która nie oznacza jakiegokolwiek związku bezprawnego. Bezprawne działania uczestników kartelu mają na celu poszkodowanie osób kupujących ich towary za ceny sztucznie utrzymywane na wysokim poziomie. Szkada spowodowana efektem parasola cenowego jest jedynie skutkiem będącym wynikiem ubocznego działania w następstwie samodzielnej decyzji wpływającej z oceny interesów danego przedsiębiorstwa nieuczestniczącego w tym kartelu.
- 16 Sąd odsyłający podkreśla, że pytanie, czy w przypadku praktyki określanej jako „efekt parasola cenowego” należy przyznać odszkodowanie, budzi w prawie Unii, zarówno w Niemczech, jak i w „Austrii, silne kontrowersje. Ze względu na pierwszeństwo w stosowaniu prawa Unii postawione pytanie prejudycjalne ma w niniejszej sprawie decydujące znaczenie, ponieważ wątpliwości budzi to, czy odmowa prawa do odszkodowania jest zgodna z ustanowioną przez Trybunał zasadą skuteczności.
- 17 W tych okolicznościach Oberster Gerichtshof postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy art. 101 TFUE (art. 81 WE, art. 85 traktatu WE) należy interpretować w ten sposób, że każda osoba może żądać od uczestników kartelu naprawienia również szkody spowodowanej przez podmiot nieuczestniczący w kartelu, który korzystając z obowiązującego na rynku podwyższonego poziomu cen, zwiększa ceny na swoje produkty znacznie, aniżeli gdyby kartel ten nie istniał (»umbrella pricing«), tak że ustanowiona przez Trybunał [...] zasada skuteczności wymaga uwzględnienia takiego powództwa w ramach prawa krajowego?”.

W przedmiocie pytania prejudycjalnego

- 18 Ponieważ art. 85 WE, 81 WE i art. 101 TFUE mają wyraźnie tę samą treść, odsyła się wyłącznie do obecnie obowiązującego art. 101 TFUE.
- 19 Poprzez swoje pytanie sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, czy art. 101 TFUE sprzeciwia się wykładni i stosowaniu prawa krajowego państwa członkowskiego, które to prawo przewiduje, że z przyczyn prawnych kategorycznie wyłączona jest odpowiedzialność cywilnoprawna przedsiębiorstw uczestniczących w kartelu za szkody wynikające z tego, że przedsiębiorstwo nieuczestniczące w tym kartelu, korzystając z machinacji kartelu, ustaliło swoje ceny na poziomie wyższym niż należałoby tego oczekiwać w braku kartelu.
- 20 Należy przypomnieć, że art. 101 ust. 1 TFUE i art. 102 TFUE wywołują bezpośrednie skutki w stosunkach między jednostkami i przyznają im prawa, które sądy krajowe są zobowiązane chronić (zob. wyroki: BRT/SABAM, 127/73, EU:C:1974:25, pkt 16; Courage i Crehan, EU:C:2001:465, pkt 23; a także Manfredi i in., EU:C:2006:461, pkt 39).

- 21 Pełna skuteczność art. 101 TFUE, a w szczególności skuteczność (effet utile) zakazu ustanowionego w jego ust. 1, zostałaby zakwestionowana, gdyby żadna osoba nie mogła żądać naprawienia szkody, która została jej wyrządzona przez umowę lub zachowanie mogące ograniczyć lub zakłócić konkurencję (wyroki: Courage i Crehan, EU:C:2001:465, pkt 26; Manfredi i in., EU:C:2006:461, pkt 60; Otis i in., C-199/11, EU:C:2012:684, pkt 41; a także Donau Chemie i in., C-536/11, EU:C:2013:366, pkt 21).
- 22 Z tego wynika, że każda osoba jest uprawniona, by żądać naprawienia wyrządzonej szkody, jeśli między tą szkodą a porozumieniem lub praktyką zakazaną przez art. 101 TFUE istnieje związek przyczynowy (wyroki: Manfredi i in., EU:C:2006:461, pkt 61; a także Otis i in., EU:C:2012:684, pkt 43).
- 23 Prawo każdej osoby do żądania naprawienia takiej szkody wzmacnia bowiem operacyjny charakter norm prawa Unii w dziedzinie konkurencji i ma charakter zniechęcający do porozumień lub praktyk – często symulowanych – mogących ograniczyć lub zakłócić konkurencję, przyczyniając się tym samym do zachowania skutecznej konkurencji w Unii Europejskiej (wyroki: Courage i Crehan, EU:C:2001:465, pkt 27; Manfredi i in., EU:C:2006:461, pkt 91; Pfeleiderer, EU:C:2011:389, pkt 29; Otis i in., EU:C:2012:684, pkt 42; a także Donau Chemie i in., EU:C:2013:366, pkt 23).
- 24 W braku właściwych uregulowań w Unii w tej dziedzinie do wewnętrznego porządku prawnego każdego państwa członkowskiego należy ustalenie zasad wykonywania prawa do żądania odszkodowania z tytułu szkody wynikającej z porozumienia lub praktyki zakazanej przez art. 101 TFUE, w tym zasad dotyczących stosowania pojęcia „związku przyczynowego”, przy czym przestrzegane muszą być zasady równoważności i skuteczności (wyrok Manfredi i in., EU:C:2006:461, pkt 64).
- 25 W ten sposób zasady stosowane względem środków prawnych służących zapewnieniu ochrony uprawnień, jakie podmioty prawa wywodzą z bezpośredniego skutku prawa Unii, nie mogą być mniej korzystne od zasad odnoszących się do podobnych środków prawnych dotyczących wyłącznie prawa krajowego (zasada równoważności) i nie mogą powodować w praktyce, że korzystanie z uprawnień wynikających z porządku prawnego Unii stanie się niemożliwe lub nadmiernie utrudnione (zasada skuteczności) (zob. wyroki: Courage i Crehan, EU:C:2001:465, pkt 29; Manfredi i in., EU:C:2006:461, pkt 62; Pfeleiderer, EU:C:2011:389, pkt 24; a także Donau Chemie i in., EU:C:2013:366, pkt 27).
- 26 W tym względzie, a zwłaszcza w dziedzinie prawa konkurencji, zasady te nie mogą naruszać skutecznego stosowania art. 101 TFUE i 102 TFUE (zob. wyroki: VEBIC, C-439/08, EU:C:2010:739, pkt 57; Pfeleiderer, EU:C:2011:389, pkt 24; a także Donau Chemie i in., EU:C:2013:366, pkt 27).
- 27 W postępowaniu głównym spółka ÖBB-Infrastruktur twierdzi, że część poniesionej przez nią szkody była spowodowana przez kartel omawiany w niniejszej sprawie, który pozwolił na utrzymanie ceny rynkowej na poziomie tak zawyżonym, że konkurenci niebędący członkami tego kartelu sami mogli czerpać korzyści z uwagi na tę cenę rynkową, wyższą aniżeli cena rynkowa, która obowiązywałaby gdyby kartel ten nie istniał, niezależnie od tego, czy chodzi o margines zysku czy po prostu przeżycie, jeśli z uwagi na strukturę kosztów tych konkurentów normalne warunki konkurencji mogłyby pociągnąć za sobą w konsekwencji ich eliminację z rynku.
- 28 Podmioty zainteresowane, które przedstawiły uwagi przed Trybunałem, nie kwestionują tego, że taki fenomen efektu parasola cenowego („umbrella pricing”) jest uznany za jedną z możliwych – w określonych okolicznościach – konsekwencji kartelu. Natomiast skarżący w postępowaniu głównym zasadniczo podważają możliwość interpretacji prawa Unii w tym znaczeniu, że akceptuje ono żądania odszkodowania oparte na istnieniu parasola cenowego („umbrella claims”).
- 29 W tym względzie należy zauważyć, że cena rynkowa stanowi jeden z podstawowych czynników branych pod uwagę przez przedsiębiorstwo, w wypadku gdy określa ono cenę, po której oferuje swoje produkty lub usługi. Jeśli kartelowi udaje się utrzymać sztucznie zawyżoną cenę dla określonych produktów i gdy spełnione są pewne warunki rynku, dotyczące w szczególności charakteru produktu lub rozmiaru rynku

objętego tym kartelem, nie można wykluczyć, że przedsiębiorstwo konkurencyjne niebędące członkiem kartelu dokona wyboru co do ustalenia cen na poziomie kwoty wyższej niż kwota, którą wybrałoby ono w normalnych warunkach konkurencji, czyli w braku tego kartelu. W takim kontekście, nawet jeśli ustalenie ceny oferty uznaje się za decyzję czysto autonomiczną, przyjętą przez przedsiębiorstwo nieuczestniczące w kartelu, należy tymczasem stwierdzić, że decyzja ta mogła być przyjęta poprzez odwołanie się do ceny rynkowej, zniekształconej przez ten kartel i w konsekwencji niezgodnej z regułami konkurencji.

- 30 Wynika stąd, że wbrew twierdzeniom spółek Schindler Aufzüge und Fahrtreppen i Schindler Liegenschaftsverwaltung, dla klienta przedsiębiorstwa niebędącego członkiem kartelu, lecz korzystającego z warunków ekonomicznych efektu parasola cenowego fakt poniesienia szkody z powodu zawyżonej ceny oferty w porównaniu z ceną, jaka by obowiązywała w braku tego kartelu, stanowi część możliwych skutków kartelu, których nie mogą lekceważyć jego członkowie.
- 31 Jeśli chodzi o przepisy krajowe będące przedmiotem postępowania głównego, z postanowienia odsyłającego wynika, że prawo austriackie kategorycznie wyklucza uprawnienie do naprawienia szkody w sytuacji takiej jak w niniejszej sprawie z uwagi na fakt, iż związek przyczynowy między poniesioną szkodą a danym kartelem uznaje się, w braku związku umownego z członkiem tego kartelu, za zerwany przez autonomiczną decyzję przedsiębiorstwa nieuczestniczącego w kartelu, ale ustalającego wskutek istnienia tego kartelu cenę uzasadnioną efektem parasola cenowego („umbrella pricing”).
- 32 Jak przypomniano w pkt 24 niniejszego wyroku, do wewnętrznego porządku prawnego każdego państwa członkowskiego zasadniczo należy ustalenie zasad dotyczących stosowania pojęcia „związku przyczynowego”. Niemniej jednak z przytoczonego w pkt 26 niniejszego wyroku orzecznictwa Trybunału wynika, że przepisy krajowe powinny gwarantować pełną skuteczność unijnego prawa konkurencji (zob. podobnie wyrok VEBIC, EU:C:2010:739, pkt 63). W ten sposób zasady te powinny w szczególności uwzględniać cel realizowany przez art. 101 TFUE, służący zagwarantowaniu utrzymania skutecznej i niezakłóconej konkurencji na wspólnym rynku, jak również cen ustalonych w związku z grą wolnej konkurencji. To właśnie w tych okolicznościach Trybunał orzekł – jak przypomniano w pkt 22 niniejszego wyroku – że przepisy krajowe powinny przyznać każdemu podmiotowi prawo do żądania naprawienia poniesionej szkody.
- 33 Tymczasem pełna skuteczność art. 101 TFUE byłaby zakwestionowana, gdyby prawo każdej osoby do żądania naprawienia poniesionej szkody było w sposób kategoryczny i niezależnie od okoliczności szczególnych danej sprawy uzależnione w prawie krajowym od istnienia bezpośredniego związku przyczynowego, ze skutkiem wykluczenia tego prawa z uwagi na fakt, że dana osoba miała związki umowne nie z członkiem kartelu, lecz z przedsiębiorstwem nieuczestniczącym w kartelu, którego polityka cenowa okazuje się jednakże konsekwencją kartelu, który przyczynił się do zniekształcenia mechanizmów kształtowania cen rządzących rynkami konkurencyjnymi.
- 34 W konsekwencji ofiara efektu parasola cenowego („umbrella pricing”) może uzyskać naprawienie szkody poniesionej od członków kartelu, choćby nawet nie miała związków umownych z nimi, jeżeli jest wykazane, iż dany kartel, według okoliczności sprawy, a w szczególności specyfiki danego rynku, może mieć konsekwencje w postaci zastosowania efektu parasola cenowego przez osoby trzecie działające w sposób autonomiczny i że te okoliczności oraz uwarunkowania szczególne nie mogłyby być pominięte przez członków kartelu. Do sądu odsyłającego należy zbadać, czy przesłanki te są spełnione.
- 35 Spółki Kone i Otis podnoszą, że powództwa o naprawienie szkody poniesionej z powodu zawyżonych cen będących konsekwencją istnienia parasola cenowego stanowią żądania naprawienia szkody oraz zapłaty odsetek karnych, w przypadku gdy szkoda poniesiona przez spółkę ÖBB-Infrastruktur nie powodowałaby w zamian wzbogacenia się skarżących w postępowaniu głównym. Należy tymczasem

podnieść, że normy z dziedziny odpowiedzialności pozaumownej nie uzależniają wysokości kwoty szkody podlegającej naprawie od korzyści uzyskanej przez podmiot, który popełnił błąd, powodując tę szkodę.

- 36 Rzeczeni skarżący ponadto podnoszą, że takie odszkodowania mają charakter służący zniechęceniu danego przedsiębiorstwa do udzielenia pomocy organom ds. konkurencji przy prowadzeniu sprawy, co koliduje z zasadą skuteczności. Należy tymczasem przypomnieć, że program łagodzenia sankcji jest programem ustanowionym przez Komisję w obwieszczeniu w sprawie zwalniania z grzywien i zmniejszania grzywien w sprawach kartelowych (Dz.U. 2006, C 298, s. 17), co jest pozbawione mocy prawnej i nie może być wiążące względem państw członkowskich (wyrok Pfleiderer, EU:C:2011:389, pkt 21). W konsekwencji ten program łagodzący sankcję nie może pozbawić podmiotów indywidualnych prawa uzyskania naprawienia szkody przed sądami krajowymi z tytułu szkody poniesionej z powodu naruszenia art. 101 TFUE.
- 37 W świetle całości powyższych rozważań na postawione pytanie trzeba odpowiedzieć, iż art. 101 TFUE należy interpretować w ten sposób, że sprzeciwia się on wykładni i stosowaniu prawa krajowego państwa członkowskiego, które przewiduje, iż z przyczyn prawnych kategorię wyłączonej jest odpowiedzialność cywilnoprawna przedsiębiorstw uczestniczących w kartelu za szkody wynikające z tego, że przedsiębiorstwo nieuczestniczące w tym kartelu, korzystając z machinacji kartelu, ustaliło swoje ceny na poziomie wyższym niż należałoby tego oczekiwać w braku kartelu.

W przedmiocie kosztów

- 38 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (piąta izba) orzeka, co następuje:

Artykuł 101 TFUE należy interpretować w ten sposób, że sprzeciwia się on wykładni i stosowaniu prawa krajowego państwa członkowskiego, które przewiduje, iż z przyczyn prawnych kategorię wyłączonej jest odpowiedzialność cywilnoprawna przedsiębiorstw uczestniczących w kartelu za szkody wynikające z tego, że przedsiębiorstwo nieuczestniczące w tym kartelu, korzystając z machinacji kartelu, ustaliło swoje ceny na poziomie wyższym niż należałoby tego oczekiwać w braku istnienia kartelu.

Podpisy